

DOI: 10.31648/pw.9038

ALEKSANDER KIKLEWICZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6140-6368>

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities

DOROTA SZUMSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2976-3426>

Jagiellonian University

MOSKIEWSKA SZKOŁA SEMANTYCZNA A POLSKA SZKOŁA SKŁADNI SEMANTYCZNEJ: REKONESANS METALINGWISTYCZNY

The Moscow Semantic School and the Polish School of Semantic Syntax: the metalinguistic reconnaissance

ABSTRACT: The article, as reflected in the title, is an attempt to name the main similarities and differences between the theoretical ideas and the results of empirical research of the two most influential theoretical schools of semantics, i.e. the Moscow Semantic School (MSS) and the Polish School of Semantic Syntax (PSSS). The aim of the comparison is to make it clear that, in spite of a common epistemological ground, which lies in functionalism and an integrated approach to semantics and syntax, MSS and PSSS prioritize the problem of a complex description of the semantics of lexical units in a different way. MSS puts stress on the troubled relationship between semantics and lexicography, focusing on the lexicographical application of semantic analysis, while PSSS examines the sentence-forming formalization of the propositional structure within the scope of the explication of its components. The final conclusion is that, although it would be naive to assume that MSS and PSSS can work hand in hand, it would be reasonable to expect that they can learn from mutual experiences and inspire each other to improve the explanatory adequacy of research results, contributing to the theory of lexical semantics.

KEYWORDS: the Moscow Semantic School, the Polish School of Semantic Syntax, metalinguistics, functional linguistics, semantics, syntax, integrated description of language, predicate-argument structure

Moim zdaniem we współczesnym dyskursie lingwistycznym twierdzenie, że jedna koncepcja lingwistyczna jest lepsza od drugiej, nic nie znaczy, choć spekulacji na ten temat nie brakuje.

Jurij D. Apresjan¹

1. Wprowadzenie

Przedmiotem prezentowanego artykułu są założenia konceptualno-metodologiczne i praktyki badawcze dwóch formacji współczesnego językoznawstwa sławistycznego: Moskiewskiej szkoły semantycznej (dalej – MSS) i Polskiej szkoły składni semantycznej (dalej – PSSS)², które w ciągu dziesięcioleci ugruntowały swoją pozycję badawczą, osiągając status wpływowych kierunków badań semantyczno-syntaktycznych tak w kręgu językoznawstwa sławistycznego, jak i daleko poza nim³. Cel artykułu nie ogranicza się do aspektu porównawczego, ale zgodnie z regułami dociekań metalingwistycznych⁴ przedstawiony tok rozważań jest podporządkowany, z jednej strony, próbie wypracowania systematyki pojęć, wspólnych dla konfrontowanych szkół⁵, z drugiej zaś – określeniu (poprzez dokonanie swoistego

¹ Tekst oryginalny, „По-моему, в современном лингвистическом дискурсе утверждение, что одна лингвистическая концепция лучше другой, ничего не значит, хотя в спекуляциях на этот счет недостатка нет”. Z rozmowy z J. D. Apresjanem (<https://aaemelin.wordpress.com/2017/03/23/ling/>; dostęp: 15.03.2022).

² Obok nazwy *Polska szkoła składni semantycznej* | *Polish school of semantic syntax* (zob. m.in. Szumska 2006; Nikolovska 2011; Przepiórkowski 2015) spotyka się też określenie *warszawsko-toruńska szkoła semantyki* (Laskowski 2011, 93), a także *the Polish school of semantic grammar* oraz *Polish semantic grammar circle* (Banasiak 2019). Użyte przez J. D. Apresjana określenie *польская школа семантики* w artykule, traktującym o problemach metajęzyka opisu znaczenia semantycznego jednostek leksykalnych (1994), nie odnosi się do PSSS, lecz obejmuje dokonania A. Wierzbickiej w zakresie opisu tzw. pojęć uniwersalnych. Warto dodać, iż A. Bogusławski, do którego prac również odwołuje się Apresjan, nie uznaje zasadności takiej referencji nazwy *polska szkoła semantyczna*: „I think Apresjan’s coinage *Polish school of semantics* was less than adequate. Were there anything to be found to cover the phenomenon Apresjan really had in mind, one could think of the label *Wierzbicka’s school of thought*” (Bogusławski 2011, 79-80).

³ Warto w tym miejscu przywołać artykuł L. Guo (2018), przynoszący obszerne omówienie zastosowania narzędzi metodologicznych MSS do opisu języków chińskich.

⁴ W ślad za P. Żmigrodzkiem przyjmuje się rozumienie metalingwistyki jako „krytyki tekstu językoznawczego, który ma status manifestacji określonych idei i sytuuje się – niezależnie od świadomości autora – z jednej strony w ramach określonego paradygmatu badawczego, a z drugiej, na tle historycznie zmiennych prądów teoretyczno-metodologicznych” (Żmigrodzki 2006, 59).

⁵ „Metalingwistyka jawi się jako sfera działalności intelektualnej predestynowanej do wypracowania koncepcji systematyki pojęć wspólnych dla różnych modeli opisu języka” (Szumska | Ozga 2020, 413).

„rachunku sumienia”⁶) możliwości wykorzystania potencjału epistemologicznego obu koncepcji do zbudowania modelu badań syntaktyczno-semantycznych, łączącego ich najbardziej trafne i efektywne tezy teoretyczne i rozwiązania empiryczne.

Początki MSS sięgają lat 60. ubiegłego wieku i wiążą się z intensywnymi badaniami nad algorytmizacją opisu semantycznego jednostek leksykalnych i poszukiwaniami możliwości tłumaczenia maszynowego tekstów. Badania te prowadzono w założonym w 1964 Laboratorium Tłumaczenia Maszynowego⁷ w Państwowym Moskiewskim Instytucie Pedagogicznym Języków Obcych im. Maurice’a Thoreza⁸. W kolejnych latach MMS, z inspiracji najwybitniejszych współtwórców: I. A. Mel’čuka i J. D. Apresjana, skupiała swoją aktywność naukową na badaniach semantyczno-leksykograficznych, prowadzonych zgodnie z koncepcją integralnego opisu języka, sformalizowaną w postaci modelu „sens ↔ tekst” (Apresjan 1994; Mel’čuk 1995)⁹. Do czołowych przedstawicieli MMS należą również A. K. Żolkovskij, L. N. Jordanskaja, M. J. Glovinskaja, V. Z. Sannikov, I. M. Boguslavskij, L. L. Jomdin, E. V. Uryson, I. B. Levontina i in.

PSSS uformowała się dwadzieścia lat później, jeśli przyjąć jako datę rozpoczęcia jej działalności rok 1984. Wtedy to pod redakcją Z. Topolińskiej została opublikowana przełomowa *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, w której S. Karolak (1984, 11-211) obszernie zaprezentował podstawowe założenia swojej koncepcji składni predykatowo-argumentowej¹⁰. Można w niej odnaleźć zarówno ślady silnego wpływu lwowsko-warszawskiej szkoły pozytywizmu logicznego, zwłaszcza teorii semantyki logicznej A. Tarskiego, jak i twórcze nawiązania do prac J. Kuryłowicza, Z. Klemensiewicza, C. Piernikarskiego (zob. Szumska 2017, 266; Banasiak 2019, 131). Przez kolejne lata badań Karolak nie tylko pracował nad poszerzeniem pierwotnej, zaproponowanej w 1984 r., wersji modelu składni semantycznej – rezultaty prac zostały zawarte w jego monografii (Karolak 2002b)¹¹, lecz także zdołał zgromadzić wokół siebie współpracowników i uczniów, którzy po jego śmierci w 2009 r. rozwijali w swoich badaniach założenia PSSS. Część z nich, M. Korytkowska, V. Małdjeva, M. Papierz, A. Kiklewicz, D. Szumska, wywodzi się z zespołu, który w latach 2001-2004 pod przewodnictwem Karolaka realizował

⁶ „Przez zainteresowanie się samą sobą lingwistyka dokonuje podsumowania swego dorobku, ale też i swoistego rachunku sumienia i rachunku niewykorzystanych możliwości, poszukując pola i dziedziny swojej przyszłej ekspansji” (Żmigrodzki 2003, 17).

⁷ Dwa lata później J. D. Apresjan i K. M. Babickij (1966) opublikowali obszernie sprawozdanie z badawczej działalności Laboratorium. W tym samym roku ukazała się relacja z przebiegu tych prac autorstwa A. Wierzbickiej (1966, 140-154).

⁸ W 1990 r. Instytut został przekształcony w Państwowy Moskiewski Uniwersytet Lingwistyczny.

⁹ W artykule (Boľšakov | Gel’buch 2000) podsumowano 30-letnią tradycję badań, opartych na modelu „sens ↔ tekst”, oraz skonfrontowano go z modelem N. Chomsky’ego.

¹⁰ Szerzej na temat dyskusji, jaką wywołała ta publikacja w ówczesnym środowisku polskich językoznawców, zob. Szumska 2006, 16-17. Obszerne omówienie zarówno samej publikacji, jak i zaprezentowanej koncepcji w kontekście badań nad językiem macedońskim zob. Nikolovska 2011; 2017.

¹¹ Więcej na temat ewoluowania modelu składni semantycznej zob. Szumska 2017, 264-266.

szeroko zakrojony projekt badawczy *Składnia porównawcza języków słowiańskich II połowy XX wieku*. Do dorobku PSSS należy też zaliczyć prace J. Banasiaka, K. Doboszyńskiej-Markiewicz, K. Kokot-Góry (K. Góry), J. Mazurkiewicz-Sułkowskiej, A. Zatorskiej, T. Nowaka i in.

Mimo że głównym celem badań MSS jest opracowanie ogólnej teorii semantyki, opartej na szerokim fundamencie źródłowym (Apresjan 2005, 4), istotne miejsce w dorobku moskiewskich badaczy zajmuje także składnia. Aspekt syntaktyczny jest brany pod uwagę jako kryterium funkcjonalne przy definiowaniu i delimitacji znaczeń. Ponieważ informacja leksykalno-semantyczna w modelu „sens ↔ tekst” jest zintegrowana z informacją syntaktyczną, badacze MSS obszernie opracowali też kwestie analizy syntaktycznej. Jest ona oparta na modelu rządu, choć wychodzi też poza jego granice. Tak więc jeden z kierunków badawczych MSS – tzw. „mała składnia” – nawiązuje do gramatyki konstrukcji (ang. *construction grammar*) (zob. Apresjan | Jomdin 1989; Jomdin 2006b; 2008; Rachilina | Plungjan 2011).

Na zasadach teorii „sens ↔ tekst” jest oparty procesor ETAP-3 (o podstawach teoretycznych tego projektu zob. Apresjan | Boguslavskij 1989), zastosowany do anotacji materiału w podkorpusie syntaktycznym Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego (<https://ruscorpora.ru/new/search-syntax.html>).

W publikacjach PSSS, mimo że są one zorientowane w kierunku syntaktycznym, ważne miejsce zajmuje też element leksykograficzny – słownikowy opis właściwości walencyjnych czasowników (Kiklewicz | Korytkowska 2010; Papierz 2013; Kiklewicz | Korytkowska | Mazurkiewicz-Sułkowska et al. 2019b; 2019c). Istnieją więc podobieństwa obu szkół (w tym podobieństwa teoretyczno-metodologiczne, o których będzie mowa w kolejnym rozdziale), dające podstawę, aby zaprezentować je w ujęciu porównawczym, jak również naszkicować możliwości zintegrowanej konfiguracji poszczególnych zasad i metod badawczych.

2. *Tertium comparationis*: funkcjonalne i integralne ujęcie języka

U podstaw obu kierunków leży założenie o funkcjonalnej istocie języka, którego opis nie może ograniczyć się do zespołu form językowych i paradygmatycznych relacji między nimi, lecz powinien być skierowany na funkcje jednostek języka w procesach przetwarzania i przekazywania informacji. Problematyka ta nawiązuje do funkcjonalizmu strukturalistycznego (o tym pojęciu zob. Rauche 1974, 147), którego przedmiotem jest plan wyrażenia jednostek kompozycyjnych (tzn. strukturalnie pochodnych) pod względem jego zgodności z planem treści. D. Szumska (2012, 38) w związku z tym pisze, że opis formalny języka powinien dotyczyć „powierzchniowych reguł kombinatorycznych z obszaru morfologiczno-składniowego w kontekście znalezienia ich motywacji na płaszczyźnie treści w kombinatoryce pojęć”.

Aspekty kulturowe, psychologiczne i pragmatyczne działalności językowej są przy tym brane pod uwagę w niewielkim zakresie. Apresjan (1994, 15) pisze o konieczności uwzględnienia w opisie leksykograficznym informacji o ograniczeniach użycia jednostek leksykalnych, uwarunkowanych sytuacją mową¹². Karolak natomiast uwzględniał kontekst jako czynnik diagnostyczny w celu ustalenia liczby konotowanych uzupełnień predykatu. Pisał, że część zdań derywowanych (nie-elementarnych) powstaje pod wpływem kontekstu językowego bądź sytuacyjnego (1984, 13). Stosując w tym celu kryterium usuwalności, które brzmi: „uzupełnienia (czyli aktanty syntaktyczne. – A. K. | D. S.), których usunięcie czyni pozostałą część zdania niegramatyczną, uznaje się za nieusuwalne, czyli obligatoryjne, pozostałe natomiast za usuwalne, czyli fakultatywne” (2002b, 159), Karolak pisze, że poddawane testowi zdanie powinno być niezależne od kontekstu, czyli informacyjnie samodzielne:

Uzupełnienie uznaje się za usuwalne tylko wówczas, gdy zdanie, z którego je usunięto (a więc zdanie niezupełne), jest treściowo równie niezależne od kontekstu, jak odpowiednie zdanie zupełne. [...] Naruszenie zasady niezależności od kontekstu uniemożliwia stosowanie kryterium usuwalności, ponieważ w różnych uwikłaniach kontekstowych, w jakich zdanie może się pojawić, można usuwać różne uzupełnienia (tamże).

Jedną z podstawowych kategorii w modelu „sens ↔ tekst” jest pojęcie reprezentacji. Jak czytamy we wstępie do *Słownika opisowo-kombinatorycznego* (Mel’čuk | Zholkovsky 1984, 39)¹³, posługiwanie się językiem polega – z jednej strony (w działalności nadawcy) – na przyporządkowaniu pojęciom jako kategoriom mentalnego przetwarzania doświadczeń określonych reprezentacji formalno-językowych, z drugiej zaś (w działalności odbiorcy) – na przyporządkowaniu reprezentacjom językowym (wyrazom, grupom wyrazowym, zdaniom i tekstom) określonych sensów. Jak widzimy, relacja „sens ↔ tekst” ma w założeniu charakter dwukierunkowy, choć opis lingwistyczny w modelu MSS jest ukierunkowany od sensu do tekstu. Na tym polega idea słownika aktywnego, zawierającego – poza opisem znaczenia leksykalnego wyrazu – informacje, pomocne w procesie konstruowania zdań, tzn. dotyczące wszystkich możliwych (bardziej lub mniej dostosowanych do kontekstu) sposobów wyrażenia pojęć oraz poświadczonych w uzusie językowym sposobów połączenia wybranych środków w konstrukcje (Mel’čuk 1995, 5; Apresjan 2014a, 6). Właśnie na takim („aktywnym”) ujęciu, jak pisze Mielczuk, polega „patos” teorii „sens ↔ tekst”, jej fundamentalna zasada.

¹² R. Kempson, W. Meyer-Viol i D. Gabbay (2001, 260) zaznaczają, że języki naturalne nie są formalne w sensie R. Montague, gdyż interpretacja struktur zdaniowych uwzględnia kontekst, choć dodają, że uwzględnienie kontekstu jest bardziej charakterystyczne dla badań semantycznych niż syntaktycznych.

¹³ Wydanie *Słownika* było znaczącym wydarzeniem w nauce i wywołało szeroki odzew w środowisku językoznawców-semantyków – zob. recenzję autorstwa Wierzbickiej (1986).

Podobne ujęcie „od znaczenia do formy” (czyli ujęcie onomazjologiczne) jest charakterystyczne dla wielu koncepcji gramatyki czy też składni funkcjonalnej (Bondarko 1984; Holmes | Stowe | Cupples 1989; Dik 1997; Mustajoki 2006; Valin 2001; Bresnan | Asudeh | Toivonen 2016), w tym także dla PSSS. We *Wstępie* do pierwszego tomu *Gramatyki współczesnego języka polskiego* Topolińska pisze:

Zdecydowaliśmy się na opis bezpośrednio podporządkowany podstawowej funkcji społecznej języka, jaką jest utrwalenie i przenoszenie informacji, tj. na opis, dla którego punktem wyjścia jest struktura semantyczna tekstu językowego. [...] Taka hierarchia pozwala [...] w sposób możliwie adekwatny opisać mechanizmy funkcjonowania języka. Postępując tak, odchodzimy świadomie od tradycyjnego modelu gramatyki dydaktycznej, w przekonaniu, że nowe ujęcie jest doskonalsze: umożliwia poprawniejszy opis języka jako narzędzia przekazywania informacji (1984, 6).

Jak już było wcześniej wspomniane, naturalną, bo wynikającą z funkcjonalnego ujęcia języka w obu podejściach konsekwencją jest ich integracjonizm, czyli połączenie w analizie lingwistycznej kryterium semantycznego z kryterium syntaktycznym. Z jednej strony, charakterystyki syntaktyczne jednostek (zgodnie z zasadą opisu onomazjologicznego) są traktowane jako reprezentacje bazowych kategorii pojęciowych i są interpretowane ze względu na ich izosemiczność¹⁴, czyli zgodność z prymarną strukturą pojęciową. Na przykład spośród form zdaniowych:

(1) Jan uważa, że Piotr jest jego przyjacielem.

N V Con-S

(2) Jan uważa Piotra za przyjaciela.

N V N Prep-N

pierwszą należy uznać za najbardziej pełną, dyskretną realizację propozycji bazowej $P(x, q)$, ufundowanej na zawartym w czasowniku *uważać* pojęciu relacyjnym, drugą zaś – za skondensowaną. W perspektywie składniowej oznacza to, że analiza struktury zdaniowej wymaga wstępnej definicji znaczenia leksykalnego czasownika matrycowego. Tak więc w konstrukcjach z czasownikami *dziękować* i *zawdzięczać* występuje ten sam aktant syntaktyczny w celowniku:

(3) Dziękuję rodzicom za wszystko.

N_{dat}

(4) Wszystko zawdzięczam rodzicom.

N_{dat}

Istotna różnica jednak polega na tym, że drugi czasownik dopuszcza alternatywną formę reprezentacji w tej pozycji syntaktycznej¹⁵, por.

¹⁴ Pojęcie izosemiczności zostało zapożyczony ze składni G. A. Zołotowej (Zolotova 1988, 430).

¹⁵ Zdanie (4) ma inną historię derywacyjną – w terminologii gramatyki transformacyjnej.

- (5) Nie ma pan pojęcia, jak wiele zawdzięczam temu, że do Ameryki przyjechałem z komunistycznej Polski.

Oznacza to, że reprezentowany przez rzeczownik w celowniku argument w zdaniach z czasownikiem *zawdzięczać* ma charakter propozycjonalny – w tej pozycji może występować zdanie zależne:

- (6) Wszystko zawdzięczam temu, że rodzice włożyli mnóstwo pracy i zaangażowania w moje wychowanie.

Z drugiej strony, opisowi jednostki leksykalnej stawia się wyższe, niż proponowane w klasycznych ujęciach semantyki strukturalnej, wymagania, sprowadzające się do konieczności wskazania zaprogramowanej w strukturze pojęciowej jednostki informacji paradygmatycznej i syntagmatycznej. Innymi słowy, zdefiniowanie znaczenia zarówno w MSS, jak i PSSS powinno prowadzić do wskazania dla danej jednostki leksykalnej matrycowej struktury głębokiej (semantyczno-syntaktycznej, inaczej propozycjonalnej w terminologii PSSS¹⁶), determinowanej immanentnymi własnościami pojęcia, którego ta jednostka jest wykładnikiem, a poza tym powinno prowadzić do przypisania tej strukturze możliwych w danym języku realizacji powierzchniowo-syntaktycznych.

Informacja o regularnych relacjach semantycznych i syntaktycznych (kombinatorycznych) właściwości jednostek leksykalnych, zgodnie z koncepcją MSS, zostaje zintegrowana w słowniku nowego typu – opisowo-kombinatorycznym (Mel'čuk | Zholkovsky 1984, 39). Takie ujęcie języka, polegające na uwzględnieniu relacji między semantyką a składnią, jest kwalifikowane jako integralne (zob. wyżej):

Podobnie jak stany wewnętrzne (umysłowe) przejawiają się fizjologicznie, «stany wewnętrzne» (znaczenia) elementów tekstowych przejawiają się w ich obserwowalnym zachowaniu syntaktycznym. [...] Związek między cechami semantycznymi a syntaktycznymi wydaje się szczególnie oczywisty wówczas, gdy użycie określonej konstrukcji wiąże się z wyraźnymi ograniczeniami leksykalnymi, tzn. dotyczącymi wyrazów, które mogą w nich występować (Apresjan 1967, 24-26; zob. także: Apresjan 2010, 14)¹⁷.

¹⁶ Propozycje są traktowane jako utrwalone w świadomości sieci semantyczne, tzn. kategorie mentalnego przetwarzania informacji, zob. Anderson 2000; Bierwisch 1980; Kintsch 1974; Kintsch | van Dijk 1978; Christmann 1989; Sucharowski 1996; Miczka 2002.

¹⁷ Tekst oryginału, „Подобно тому, как внутренние (психические) состояния проявляются физиологически, «внутренние состояния» (значения) элементов текста проявляются в их синтаксическом поведении, доступном наблюдению. [...] Связь между семантическими и синтаксическими признаками кажется особенно ясной тогда, когда использование той или иной конструкции связано с четкими лексическими ограничениями на словарный материал, который может ее заполнять”.

Zgodnie z zasadą integralności opis jednostek leksykalnych musi zawierać (poza informacją semantyczną) informację o regułach kombinatorycznych oraz konstrukcjach, stanowiących wyjątki z reguł, podczas gdy opis gramatyczny powinien odwoływać się do jednostek leksykalnych jako form realizacji reguł gramatycznych w sytuacjach, gdy mają one ograniczony zakres zastosowania (Apresjan 1994, 4). W badaniach MSS dominuje perspektywa leksykograficzna, zaś właściwości kombinatoryczne leksemów są uwzględniane przy definiowaniu znaczeń, a w szczególności przy wyodrębnieniu odmianek znaczeniowych wyrazów wieloznacznych. W kolejnych tomach *Słownika aktywnego języka rosyjskiego* (Apresjan 2014a; 2014b; 2017) informacja syntaktyczna jest inkorporowana w strukturę hasła w postaci dwóch bloków: RZĄD i KONSTRUKCJE. *Słownik* jest kwalifikowany jako aktywny ze względu na to, że zamieszczono w nim takie informacje o leksemach, które są niezbędne i wystarczające do zbudowania poprawnych gramatycznie, semantycznie i stylistycznie wypowiedzi, wyrażających myśl nadawcy w sposób adekwatny (Projekt 2009-2011).

Idea integracjonizmu występuje także w teorii Karolaka, który zasadniczo zrelatywizował pojęcie semantyki. Zgodnie z ujęciem klasycznego strukturalizmu znaczenie leksykalne stanowi zespół cech dystynktywnych, niezbędnych i wystarczających do zidentyfikowania danego wyrazu pod względem semantycznym (zob. Bendix 1971, 394). Karolak pisze o dwudzielności semantyki, której opis powinien uwzględniać relacje jednostki w wymiarze tak paradygmatycznym, jak i syntagmatycznym:

[...] Semantyka, tak jak ją rozumiemy współcześnie, nie ogranicza się do opisu treści przyporządkowanej formalnym symbolom (wyrażeniom) języka. Opis ich treści jest nieodłączny od opisu ich zdolności do wstępowania we wzajemne związki składniowe stanowiące refleks potencji pojęć do współtworzenia złożonych struktur pojęciowych. Ta dwudzielność semantyki wynika z obiektywnych własności znacznej liczby symboli języków naturalnych, które są symbolami synkategorematycznymi, tzn. semantycznie niezpełnymi. Ich treść pojęciowa składa się z dwóch komponentów, szczegółowego i ogólnego, reprezentowanych w formach logicznych (funkcjach zdaniowych) przez stałe predykatowe. Komponent ogólny dla swego uszczegółowienia wymaga współobecności pewnej liczby pojęć tworzących jego naturalne otoczenie, którego składniki pojęciowe są reprezentowane w tychże formach logicznych przez zmienne argumentowe (2002b, 9).

Fakt, że w treści semantycznej jednostki leksykalnej są zawarte informacje o jej regularnych relacjach syntagmatycznych, daje podstawę Karolakowi, aby opisać podstawowe struktury składniowe języka polskiego zgodnie z typami konotacji, które są zakodowane w znaczeniach leksykalnych jednostek matrycowych, czyli czasowników. Definiując zdanie elementarne, Karolak pisze: „Tym, [...] co determinuje zdaniowy charakter poszczególnych ciągów wyrażań, jest [...] ich sens, a nie właściwości ich struktury formalnej” (1984, 20). Zgodnie z tym

założeniem typy zdaniowe współczesnego języka polskiego zostały podzielone na dwie klasy: ufundowane na predykatkach pierwszego i drugiego rzędu, a w ich obrębie występują podklasy w zależności od konfiguracji argumentów przedmiotowych i propozycjonalnych jako elementów struktur pojęciowych, uwarunkowanych znaczeniem leksykalnym predykatu (czego przykładem jest powyższe zestawienie czasowników *dziękować* oraz *zawdzięczać*).

Mimo wspólnej bazy teoretyczno-metodologicznej (założeń lingwistyki funkcjonalnej oraz lingwistyki integralnej) nie można uznać pełnej przystawalności koncepcji obu szkół, celów, a przede wszystkim stosowanych metod i procedur opisowych. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w odmiennym rozkładzie punktu ciężkości pomiędzy własnościami powierzchniowo-syntaktycznymi jednostek leksykalnych a wymaganiami implikacyjnymi odpowiadających im pojęć. Wynika to z różnic w obranych perspektywach badawczych. W wypadku MSS jest to budowanie tekstotwórczej definicji leksykograficznej, w której informacja syntaktyczna jest zogniskowana na własnościach powierzchniowo-kombinatorycznych definiowanych jednostek i ma na celu różnicowanie znaczeń polisemantemów. Z kolei w wypadku PSSS jest to wyznaczenie dla określonej jednostki leksykalnej repertuaru możliwych konstrukcji składniowych z uwzględnieniem zróżnicowania odpowiedniości pomiędzy ufundowaną na danym pojęciu relacyjnym (predykatcie) strukturą propozycjonalną a jej realizacją powierzchniową (formalno-gramatyczną).

3. Instrumentarium: model rządu (MSS) vs. schemat eksplikacyjny (PSSS)

Zarówno MSS, jak i PSSS dysponują szczegółowo opracowanym aparatem pojęciowym, służącym do zapisu struktur zdaniowych jako reprezentacji syntaktycznych bazowych sensów propozycjonalnych. W publikacjach badaczy moskiewskich zapis taki oparty jest na modelu rządu: każdej jednostce leksykalnej przyporządkowuje się charakterystykę syntaktyczną, składającą się z informacji 1) o aktantach syntaktycznych, realizujących konotowane przez wyraz hasłowy aktanty semantyczne; 2) o morfologicznych formach aktantów syntaktycznych oraz 3) o warunkach ich kompatybilności lub niekompatybilności (Mel'čuk | Zholkovsky 1984, 77). Zgodnie z definicją E. V. Padučeviej

Model rządu wskazuje dla wyrazu zespół jego aktantów semantycznych (tj. uczestników sytuacji, wynikającej ze znaczenia wyrazu), odpowiadający im zbiór aktantów syntaktycznych oraz sposoby ich wyrażenia za pomocą wyrazów niesamodzielnych i morfemów gramatycznych (1975, 557)¹⁸.

¹⁸ Tekst oryginału, „Модель управления указывает для слова набор его семантических актантов (т. е. участников ситуации, вытекающих из толкования слова), набор соответствующих

Koncepcja PSSS także przewiduje kilka poziomów specyfikacji informacji syntaktycznej, a podstawowy charakter mają schematy eksplicytacji, „symbolizujące relacyjne właściwości wyrażen predykatywnych i immanentną strukturę fraz, które konstytuują” (Karolak 2002b, 153). Schematy eksplicytacji ukazują stopień ujawnienia argumentów w strukturze formalno-gramatycznej, tzn. zgodność „między liczbą pozycji argumentowych, otwartych przez predykaty, a liczbą miejsc walencyjnych, otwartych dla uzupełnień przez ich wykładniki” (tamże, 153-154). Głównym elementem reprezentacji syntaktycznej w modelu Karolaka są zapisywane w terminach klas funkcjonalno-gramatycznych (*S*, *V*, *N*, *NS*, *NV*, *Adj*, *Ger* i in.) schematy eksplicytacji (dlatego w publikacjach używa się określenia *składnia eksplikacyjna*), podczas gdy zapisywane w terminach znaczeń gramatycznych schematy zdaniowe (typu $V - N_{Nom} - N_{Acc}$) mają mniej istotny charakter¹⁹. Schematy eksplicytacji, przyporządkowane określonej jednostce leksykalnej, tworzą klasę walencyjną (Kiklewicz | Korytkowska | Mazurkiewicz-Sułkowska et al. 2019a, 32).

Za przykład opisu modelu rządu w *Słowniku opisowo-kombinatorycznym* może posłużyć hasło rosyjskiego czasownika *гневаться* (Mel’čuk | Zholkovsky 1984, 252-254).

X гневается на Y-а за Z = ‘X находится в активно-отрицательном эмоциональном состоянии, которое каузировано тем, что X уверен в осуществлении человеком Y действий (связанных с) Z, которые нежелательны для X-а и о которых X считает, что они противоречат основным этическим принципам; и X-у хочется выразить то, что и эти действия для него нежелательны, и осуществить враждебные по отношению к Y-у действия; это состояние таково, какое обычно бывает в этой ситуации’

1 = X (кто находится в данном состоянии)	2 = Y (кто совершает действия)	3 = Z (какие действия)
1. S_{Nom}	1. на S_{Acc}	1. на S_{Acc} 2. за S_{Acc} 3. из-за S_{Gen} 4. на то, что/ C_{Conj} ПРЕДЛ. 5. за то, что ПРЕДЛ. 6. из-за того, что/ C_{Conj} ПРЕДЛ.

им глубинно-синтаксических актантов и способы их оформления с помощью служебных слов и грамматических морфем”.

¹⁹ Częściowo tłumaczy się to koniecznością opisu porównawczego składni języków słowiańskich, w tym bułgarskiego jako języka niefleksyjnego.

Невозможно: а) $D_2 + D_{3,1}$; б) $D_{3,2}, D_{3,5}$ без D_2

- (7) Истинный художник не гневается на знатока.
- (8) Истинный художник не гневается на критику знатока. [на то, что его критикуют]
- (9) Отец гневается на сына за опоздание. [за то, что он опоздал]
- (10) Он гневается на учителей из-за сына. [из-за того, что они не могут выучить его сына]

Невозможно:

- (11) *Истинный художник не гневается на знатока на критику.
- (12) *Отец гневается за опоздание.

Z jednej strony, w koncepcji MSS dużą wagę przywiązuje się do opisu alternacji syntaktycznych, czyli alternatywnych form wypełnienia tej samej pozycji składniowej (zob. Sannikov 2010, 58). W publikacjach MSS ponadto rozróżnia się podstawowe (tzn. typowe, najbardziej regularnie) i dodatkowe formy syntaktyczne (tamże, 44), np. w pozycji podmiotu gramatycznego:

- (13) Будет дождь.
N_{nom}
- (14) Дождя не будет.
N_{gen}

Według Mielczuka (Meřčuk 1999, 148) charakter podstawowy mają struktury składniowe, spełniające wymóg minimalnej idiomatyczności, maksymalnej jednoznaczności i maksymalnej predyspozycji do przekształceń (ros. *максимальное удобство преобразования*).

Z drugiej strony, w praktyce słownikowej kwestia hierarchii poszczególnych alternantów syntaktycznych, jak wydaje się, odchodzi na drugi plan. Tak więc w przytoczonym powyżej wykazie form reprezentacji trzeciego aktanta (w konstrukcjach z czasownikiem *гневаться*) pierwszej pozycji zajmują grupy imienne, dopiero później wymieniono typy aktantów sentencjonalnych. Stoi to w sprzeczności z faktem, że czasownik ten konotuje w trzeciej pozycji argument propozycjonalny: przyczyną gniewu czy poirytowania nie jest substancja (w szczególności osoba), lecz jakiś stan rzeczy, wydarzenie (to, czego ktoś dokonał, do czego się przyczynił). Spośród przytoczonych w haśle słownikowym ilustracji brakuje fraz, w których argument propozycjonalny jest wyrażony w formie zdania podrzędnego, jak również takich, w których nie jest on w ogóle zrealizowany²⁰:

²⁰ Przykłady są zapożyczone z Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego.

- (15) Он гневается на Ивана за то, что тот не выполнил обещание.
 (16) Человек гневается, потому что невежды портят экологию.
 (17) Человек не может объяснить так, чтобы его поняли, и поэтому гневается.
 (18) Он постоянно раздражается, гневается.

Podobne zastrzeżenia można skierować pod adresem hasła czasownika *бороться* ‘dokładać starań, aby wyeliminować pewną niepożądaną sytuację’. Model rządu tego czasownika wygląda następująco (Mel’čuk | Zholkovsky 1984, 140).

1 = X (кто прилагает усилия)	2 = Y (что каузируется)
1. S _{Nom}	1. c S _{Instr} 2. <i>против</i> S _{Gen} обязательно

Właściwości kombinatoryczne czasownika *бороться* zilustrowano w *Słowniku frazami*:

- (19) бороться с сорняками
 (20) бороться с пьянством
 (21) бороться против опозданий
 (22) бороться против нарушения графика

Ponieważ drugi argument ma charakter propozycjonalny (dokładamy starań, aby uniknąć pewnej niepożądanego zdarzenia lub stanu rzeczy), jest oczywiste, że za prototypową formę jego realizacji należałoby uznać aktant sentencjonalny (klauzalny), czyli frazę w formie zdania zależnego. Autorzy *Słownika* nie przytaczają takich form syntaktycznych, choć są one licznie poświadczane w tekstach:

- (23) Как бороться с тем, что я очень впечатлительный?
 (24) Но все это время я боролся с тем, что я гей.
 (25) Он боролся против того, что в районе активно начали вырубать леса.
 (26) Сотрудники «Квадры» несколько лет боролись с тем, что сооружение проседает вниз.

Mimo twierdzenia Apresjana (2005, 2), że „u podstaw teorii semantyki nie leżą przykłady reprezentatywne, lecz masowy materiał języka naturalnego”²¹, w *Słowniku opisowo-kombinatorycznym* oraz w *Słowniku aktywnym* można odnotować braki reprezentacji syntaktycznych, które ze względu na zgodność z typem wyrażanego

²¹ Tekst oryginału, „В основе [теории семантики. – А. К. | D. S.] лежат не репрезентативные примеры, а массовый материал естественного языка”.

pojęcia są najbardziej typowe, czyli izosemiczne. Za przykład może posłużyć czasownik *восстать* ‘okazać sprzeciw, opór’ w znaczeniu, które w *Słowniku aktywnym* (Apresjan 2014b, 277) zostało opisane w następujący sposób:

A1 восстал против A2. ‘Человек A1 отказался подчиниться лицу A2 или стал действовать против лица A2, имеющего более высокий статус, или отказался следовать установленным правилам, желая изменить ситуацию A2’

Z tej definicji jednoznacznie wynika, że jako drugi jest konotowany argument propozycjonalny: ktoś sprzeciwia się, aby zaszło wydarzenie, uważane za niepożądane. W *Słowniku* jednak znajdujemy tylko jedną formę manifestacji tej pozycji argumentowej – grupę nominalną w dopełniaczu (przytoczono przykład: *восстать против обычая кровавой мессы*). W rzeczywistości w praktyce językowej często występują konstrukcje w predykatem czasownikowym *восстать*, w których pozycja drugiego argumentu jest – zgodnie z normą współczesnego języka rosyjskiego – realizowana w formie zdania zależnego (przykłady pochodzą z internetu):

- (27) 8 ноября белые работающие американцы восстали против того, что их работы уплывали за океан.
- (28) Те восстали против того, что женщина правит в государстве.
- (29) Несколько сотрудников уголовного розыска восстали против того, что преступников выпускают «за недостатком улик».
- (30) Люди восстали против того, что им запрещали говорить на русском.
- (31) Младшие восстали против того, что они всегда младшие.

W modelu PSSS przyjęto nieco odmienne ustalenia eksplikacyjne. Dotyczą one przede wszystkim statusu poszczególnych (alternatywnych względem siebie) form reprezentacji syntaktycznej, co przekłada się na ich kolejność w wykazie alternantów. Status reprezentacji syntaktycznej zależy od stopnia jej zgodności z typem znaczenia. W odniesieniu do argumentów przedmiotowych (tzn. informacji o substancjach) za izosemiczne uznaje się aktanty w formie grup nominalnych ($x \rightarrow N$), podczas gdy w odniesieniu do argumentów propozycjonalnych (tzn. informacji o sytuacjach, zdarzeniach, procesach, stanach i właściwościach) izosemiczny charakter mają aktanty w formie zdaniowej ($p \rightarrow S$)²². W ten sposób całe kontinuum peryfrastycznych form syntaktycznych zostaje uporządkowane na zasadzie izosemicznej. W wypadku argumentów propozycjonalnych kryterium izosemiczności opiera się na stopniu zgodności między strukturą formalno-

²² I. I. Rievzin (1977, 177) pisał o peryfrastycznym sensie zdania, który polega na semantycznej tożsamości grupy peryfraz. Niektóre zdania są interpretowane przez odbiorcę dzięki transformacjom, a decydującą rolę w tym procesie ogrywają peryfrazy izosemiczne. Na przykład zdanie *Widzę problem* jest rozumiane dzięki możliwej peryfracie *Widzę, że istnieje problem*.

-gramatyczną wykładnika (reprezentacji syntaktycznej) a relacyjną treścią propozycji. Tym samym klasa walencyjna ma charakter kontynuacyjny, tzn. obejmuje formy o maksymalnym, minimalnym i przeciętnym stopniu izosemii (informację tę można znaleźć we wcześniejszych publikacjach w zakresie składni funkcjonalnej: Foley | van Valin 1984; Lehmann 1988).

Prototypowy status w tym zakresie przysługuje aktantom sentencjonalnym (S), które informację o zdarzeniu czy stanie rzeczy realizują w formach predykatywnych. Kolejne formy syntaktyczne wykazują coraz mniejszy stopień korelacji między typem pojęcia a formalnym typem wykładnika (Kiklewicz 2021, 222). Poniższa tabela przedstawia wykaz reprezentacji syntaktycznych argumentu propozycjonalnego w konstrukcjach z predykatem *chcieć*.

Tabela 1. Reprezentacje syntaktycznych argumentu propozycjonalnego w konstrukcjach z predykatem *chcieć*

Poziom izosemiczności	Typ wykładnika	Przykład
I	zdanie zależne (S)	Chcę, <i>żeby znowu tak było.</i>
II	infinityw (VI)	Tusk chce <i>cofnąć podwyżki rat kredytów.</i>
III	rzeczownik dewerbatywny (NV)	Kto chce <i>powrotu ZSRR?</i>
IV	rzeczownik propozycjonalny (NP) ²³	Chcę <i>deszczu.</i>
V	rzeczownik przedmiotowy	11 państw chce <i>pieniędzy z UE na leczenie uchodźców.</i>
VI	forma zerowa ²⁴	Jeśli człowiek <i>chce</i> , szuka sposobu.

Należy dodać, że powyższa hierarchia peryfrastycznych form syntaktycznych jest oparta na ich charakterystykach statusowych (czy też systemowych) i nie dotyczy ich charakterystyk stylistycznych czy frekwencyjnych, choć oczywiście istnieje też stylistyczne nacechowanie poszczególnych peryfraz (zob. Korytkowska | Małdziejewa 2002, 160 i n.; Kiklewicz 2014).

Koncepcja PSSS, w odróżnieniu od modelu moskiewskiego, nie przewiduje opisu kompatybilności poszczególnych typów aktantów – główna uwaga jest skierowana na typy konstrukcyjne, sformalizowane w postaci schematów eksplicytacji (zob. wyżej). Tak więc w wypadku czasownika *chcieć* schematy eksplicytacji tworzą charakterystyczną dla tego wyrazu klasę walencyjną²⁵:

²³ Do tej kategorii należą rzeczownikowe nazwy sytuacji, zdarzeń, stanów rzeczy typu *wesele, koncert, wiec, egzamin, deszcz, radość, stagnacja, kryzys* i in. (zob. Parkes 2002, 286; Padučeva 2009, 319 i n.; Awdiejew | Habrajska 2004, 47).

²⁴ „A predicate can entail all sorts of relations and in general these are unrealised (...). An implicit argument is entailed but unrealized role” (Williams 2015, 94-95; zob. także: Ruda 2017).

²⁵ Opis symboli znajduje się w publikacji, Kiklewicz | Korytkowska | Mazurkiewicz-Sułkowska et al. 2019, 13.

Tabela 2. Klasa walencyjna czasownika *chcieć*

Struktura propozycjonalna	Schemat eksplicytacji	Ilustracja
P (x, q)	$V - N_x - S_q$	Chcemy, żeby w Polsce powstawała światowej klasy edukacja.
	$V - N_x - VI_q$	Chciała powiedzieć coś w tym stylu.
	$V - N_x - NV_q$	PiS chce dodania preambuły do ustawy ws. ratyfikacji traktatu UE.
	$V - N_x - NV_q - N_{aq}$	Chce od męża zwrotu pieniędzy.
	$V - N_x - NP_q$	Chcę emocji i szału!
	$V - N_x - NP_q - N_{aq}$	Bóg chce od ciebie miłości.
	$V - N_x - NP_q - NP_{aq}$	Chcę od życia czegoś więcej.
	$V - N_x - N_{aq} - \emptyset_q$	Putin chce rowu między Polską a Ukrainą.
	$V - N_x - N_{aq} - N_{aq} - \emptyset_q$	Rosja chce rubli za gaz i ropę.
$V - N_x - \emptyset_q$	Jarek kiedy chce, pamięta.	

Dość duże zróżnicowanie form wewnątrz klasy walencyjnej wskazuje na to, że PSSS w większym stopniu niż MSS zakłada asymetryczny charakter podstawowych schematów propozycjonalnych i ich form zdaniowych²⁶. W modelu składni eksplicytacyjnej gramatyczny kształt konstrukcji językowej nie decyduje o walencyjnej charakterystyce wyrazu bez uwzględnienia jego pojęcia leksykalnego i zgodnych z nim konotacji semantycznych. Konstrukcje gramatyczne tylko częściowo reprezentują charakterystykę konotacyjną czasownika, w większym lub mniejszym stopniu stanowiąc efekt procesów modyfikacyjnych: z jednej strony – kondensacji, z drugiej – rekompozycji. W pierwszym wypadku zachodzi redukcja liczby wykładników prymarnej informacji semantycznej (zwłaszcza dotyczy to realizacji argumentu propozycjonalnego), w drugim zaś, odwrotnie, w strukturze powierzchniowej powstają dodatkowe pozycje, zarezerwowane dla aktantów, reprezentujących elementy tego samego argumentu (najczęściej propozycjonalnego). To drugie zjawisko jest znane jako rozszczepienie (Apresjan 1967, 159; 2010, 351; Korytkowska 1992, 92; Karolak 2002b, 104). Konstrukcje z wcześniej przeanalizowanym czasownikiem *зневаться* stanowią jeden z takich przypadków. Wyraz ten należy do klasy czasowników emotywnych, które w większości realizują strukturę propozycjonalno-semantyczną $P(x, q)$: podmiot x przeżywa stan emocjonalny P na skutek oddziaływania bodźca q czy też emocjonalnie reaguje na bodziec q . Dlatego typowa, izosemiczna forma syntaktyczna (w modelu PSSS) ma postać $V - N_x - S$, czyli mamy tu do czynienia z predykatem dwumiejscowym, a nie trzymiejscowym (jak w *Słowniku opisowo-kombinatorycznym*), por.

²⁶ „Wyrażenia o identycznym statusie semantycznym mogą się różnić własnościami kombinatorycznymi utrwalonymi morfologicznie” (Karakol 2001, 34).

- (32) Терещенко гневается из-за того, что товарищ подвел его.
 N_x V $Con-S$
- (33) Чиновник гневался на то, что газета поддерживает модернистов.
 N_x V $Con-S$

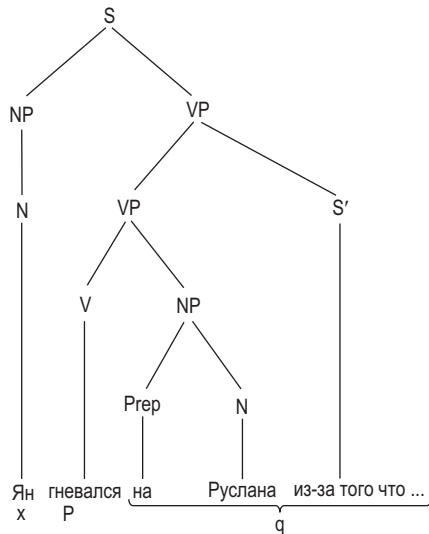
Poza tym możliwe są alternatywne formy syntaktyczne, będące rezultatem implicytacji argumentu propozycjonalnego lub jego rozszczepienia, por.

- (34) Ян гневался на Руслана, из-за того что тот не защитил его дочь.
 $V - N_x - N_{aq} - V_q$
- (35) Он гневался на критику невежд.
 $V - N_x - NV_q$
- (36) Иногда он гневался на судьбу.
 $V - N_x - NP_q$
- (37) Султан сильно гневался на свои войска за все предшествовавшие капитуляции.
 $V - N_x - N_{aq} - NV_q$
- (38) Аввакум сильно гневался на своих коллег за чревоугодие.
 $V - N_x - N_{aq} - NP_q$
- (39) Он гневался на ближнего.
 $V - N_x - N_{aq} - \emptyset_q$
- (40) Император гневался тяжело.
 $V - N_x - \emptyset_q$

O walencji czasownika w modelu PSSS nie decyduje liczba jego uzupełnień materialnych ani liczba związków akomodacyjnych – decydującym kryterium jest konotacja semantyczna czasownika. Tym się tłumaczy postać struktury syntaktycznej zdań typu (34), w których należy upatrywać rozszczepienie argumentu propozycjonalnego (zob. rys. 1).

Zarówno w MSS, jak i PSSS fundamentalną i daleką od oczywistości kwestią pozostaje ustalenie liczby implikowanych przez dane pojęcie relacyjne (predykat) argumentów (aktantów semantycznych w metajęzyku MSS) i, co się z tym wiąże, przyporządkowanie im konotowanych na powierzchni przez leksykalny wykładnik pojęcia relacyjnego aktantów syntaktycznych (więcej o tym zob. Karolak 2002b, 99). Problem ten tylko częściowo rozwiązują stosowane metody diagnostyczne, w tym proponowany przez Karolaka obok zawodnego ze względu na neutralizujące działanie czynnika kontekstowego testu usuwalności²⁷, test oparty na kryterium zupełności semantycznej:

²⁷ Karolak w związku z tym pisze, „Uzupełnienie uznaje się za usuwalne tylko wówczas, gdy zdanie, z którego je usunięto (a więc zdanie niezupełne), jest treściowo równie niezależne od kontekstu, jak odpowiednie zdanie zupełne. [...] Naruszenie zasady niezależności od kontekstu uniemożliwia stosowanie kryterium usuwalności, ponieważ w różnych uwikłaniach kontekstowych, w jakich zdanie może się pojawić, można usuwać różne uzupełnienia” (Karolak 2002b, 159).

Rys. 1. Rozszczepienie argumentu propozycjonalnego (q)

[...] Przy określaniu relacyjnych właściwości predykatów [...] nie sposób stosować jako kryterium rozstrzygającego usuwalność wykładników argumentów (uzupełnień). Należy się kierować jedynie kryterium zupełności semantycznej, tzn. badać, czy kontekst²⁸ danego wyrażenia predykatywnego reprezentuje w sposób pełny składniki treści niezrealizowane w nim samym, lecz przez nie zapowiedziane (Karolak 2002b, 117).

Jednakże test zupełności semantycznej, uzależniając ustalenie liczby argumentów od „optymalnie głębokiej dekompozycji pojęcia konstytutywnego” (Karolak 2002b, 99), jak zauważa Szumska (2017, 267), „pozostawia duży margines na indywidualne, a więc intuicyjne rozstrzygnięcia badacza” i tym samym tłumaczy możliwość występowania rozbieżności charakterystyk walencyjnych wyrazów w modelu MSS i modelu PSSS. Za przykład mogą posłużyć predykaty percepcji, którym w ujęciu MSS przypisuje się trzy przedmiotowe aktanty semantyczne z dopuszczeniem możliwości statusu propozycjonalnego drugiego uzupełnienia, podczas gdy w PSSS są one kwalifikowane jako dwumiejscowe predykaty drugiego rzędu, czyli implikujące (jako drugi) argument propozycjonalny (spostrzegane są sytuacje, wydarzenia, stany rzeczy). Można to zilustrować rosyjskim czasownikiem *видеть* 1.1 (‘Существо A1 воспринимает глазами A3 объект или ситуацию A2’), któremu w *Słowniku aktywnym* (Apresjan 2014b, 118) przypisuje się trzy aktanty semantyczne: ktoś (A1), obiekt lub sytuacja (A2), czym (A3).

²⁸ Kontekst należy rozumieć jako kompletne informacyjnie zdanie „bezkontekstowe”, będące formalizacją propozycji fundowanej na badanym pod względem liczby otwieranych pozycji argumentowych predykacie (Karolak 2002b, 99).

Delimitacja aktantów syntaktycznych w *Słowniku aktywnym* jest oparta na powierzchniowej, morfosyntaktycznej strukturze zdaniowej, por. zdania typu:

- (41) Боковым зрением Антон увидел его лицо²⁹.
 A3 A1 A2

W rzeczywistości nie wszystkim tym syntaktemom przysługuje status konotowanych uzupełnień predykatu. Po pierwsze, obiektem percepcji nie są poszczególne przedmioty, lecz sytuacje, zdarzenia, procesy i stany. Jak wiadomo, percepcja wzorkowa wiąże się ze zmianą stanu wiedzy, która dotyczy fenomenów propozycjonalnych, a nie substancjonalnych (Wierzbicka 1969, 69; Dobaczewski 2002, 55). Tak więc w zdaniu

- (42) Ты не видел мою книгу?

w pozycji dopełnienia formalnie występuje grupa nominalna, lecz reprezentuje ona – podobnie jak w zdaniach z czasownikami mentalnymi – informację o stanie rzeczy:

- (43) Ты не видел, где лежит | находится моя книга?
 || Ты не знаешь, где лежит | находится моя книга?

W modelu PSSS grupa nominalna w pozycji argumentu propozycjonalnego jest traktowana jako efekt zerowania wykładnika predykatu propozycji zależnej, z tym że uznaje się też możliwość jego częściowej (leksykalnej) reprezentacji w strukturze grupy nominalnej, jak w zdaniu (45):

- (44) Я видел однажды, как молния бежала по телеграфному проводу.
 (45) Я видел однажды бегущую по телеграфному столбу молнию.
 (46) Я видел молнию.

Podczas gdy w *Słowniku aktywnym* dość szeroko stosuje się dyzjunkcję w strukturze definicji słownikowej (zob. przytoczoną wyżej definicję czasownika *видеть*), w modelu PSSS ten sam czasownik nie może być jednocześnie predykatem pierwszego i drugiego rzędu – jego desygnat nie może odnosić się „do obiektu lub sytuacji”. Fakt otwierania tego samego miejsca dla argumentów o różnym statusie (przedmiotowym lub propozycjonalnym) jest w modelu PSSS kryterium różnicującym predykaty o takich samych wykładnikach morfosyntaktycznych

²⁹ W definicji *видеть* w znaczeniu 1.2 (‘Существо А1 может видеть различные объекты и ситуации’) występuje tylko jeden aktant, mimo że uzupełnienie „czym” jest równie możliwe, jak w wypadku znaczenia 1.1, por. *Иван плохо видит левым глазом*.

i w konsekwencji stanowi podstawę do zaliczania tych wykładników do odrębnych jednostek leksykalnych. Zasada ta została konsekwentnie zastosowana np. w publikacjach (Kiklewicz | Korytkowska | Mazurkiewicz-Sułkowska et al. 2019a; 2019b; 2019c), por.

(47) KOCHAĆ₁ → P (x, q)

Optymiści kochają podróże | podróżowanie | podróżować.

x P q

(48) KOCHAĆ₂ → P (x, y)

Paweł kocha Ewelinę.

x P y

Po drugie, informacja o narzędziu percepcji zmysłowej (*oczami, wzrokiem*) stanowi immanentny, inkorporowany³⁰ element znaczenia predykatu perceptywnego, o czym świadczy tautologiczny charakter wyrażeń typu

(49) *видеть глазами

Wobec tego rzeczownik w narzędniku w konstrukcjach w czasownikami percepcji (wzrokowej czy też słuchowej), czyli w zdaniach typu (41), tłumaczy się eksterioryzacją elementu struktury semantycznej czasownika (więcej o tym zob. Szumska 2006, 166 i n.), czyli swego rodzaju rozszczepieniem predykatu.

4. Semantyka a składnia: dylematy wzajemnych uwarunkowań

Jak już zaznaczyliśmy, jednym z głównych celów MSS są opracowania leksyko-graficzne – słowniki opisowo-kombinatoryczne (Apresjan 2005, 4). W związku z tym głównym przedmiotem opisu jest znaczenie leksykalne, zaś informacja syntaktyczna ma status uzupełniający. Korzyść praktyczna takiego opisu jest oczywista, choć we wstępie do wydania wiedeńskiego autorzy piszą o swoim słowniku jako o teoretycznym (Mel'čuk | Zholkovsky 1984, 73). Wymiar teoretyczny tych publikacji nie budzi wątpliwości, należy jednak zwrócić uwagę na kwestię zależności między znaczeniem leksykalnym (jako relacją wyrazu do desygnatu) a jego łączliwością syntaktyczną (jako relacją wyrazu do innych wyrazów w konstrukcji).

³⁰ O takich wyrażeniach Karolak (2002b, 103) pisze, że rzeczownik reduplikuje sens zawarty w treści czasownika, dlatego rzeczowniki tego typu kwalifikuje się jako wykładniki argumentów wbudowanych. Szumska (2006, 133) proponuje, by w ślad za terminologią słowotwórczą (Bojar 1975) odróżniać argument inkorporowany od argumentu wbudowanego, który posiada swój wykładnik w strukturze morfemowej czasownika, tzn. w wyrazach typu *butelkować* (zob. także: Banasiak 2010). Ustalenie to ma sens także w odniesieniu do tzw. przymiotników perceptywnych (zob. Merzljakova 2003).

Problem polega na tym, że między pierwszym a drugim nie istnieją jednoznaczne korelacje. Niektóre właściwości dystrybucyjne leksemów są uwarunkowane ich przynależnością do określonych klas semantycznych – np. większość czasowników mentalnych realizuje w konstrukcjach schemat propozycjonalny $P(x, q)$, zgodnie z którym przy predykcji występują dwa aktanty:

(50) Ta skromna dziewczyna z Białegostoku pomyślała, że nie chce być problemem.

x	P	q
N_x	V_p	S_q

Jednak wiele konstrukcji ma charakter nieregularny, a nawet wręcz jednostkowy. E. W. Rachilina i W. A. Plungian zwracają uwagę na to, że koncepcja MSS w dużym stopniu jest ukierunkowana na opis zjawisk właśnie takiego rodzaju. Mając na uwadze monografię Apresjana z 1967 r., wspomniani autorzy piszą:

W procesie poszukiwania ogólnych zasad, do których zmierzała książka, znalazło się zbyt wiele wyjątków. [...] Za każdym razem – wbrew ogólnej strategii książki – zwraca się uwagę na pojedynczy, wyjątkowy charakter tego rodzaju różnic, na coraz to nowe fakty, które przeczą bezpośredniemu, dosłownemu, systemowemu powiązaniu między składnią a semantyką (2011, 552)³¹.

Apresjan sam przyznaje: „Opis znaczeń składniowych nie rozwiązuje wszystkich problemów semantyki”³² (1967, 32; zob. też: 1994, 6 i n.). Z tego twierdzenia wynika ważny wniosek teoretyczny: między semantyką a składnią tylko częściowo zachodzi związek determinacji. Tak więc w *Słowniku aktywnym* we wspomnianym już haśle *бежать* przywołano konstrukcję

(51) бежать с трудом

Mimo że czasowniki *мчатся* i *неслись* wyrażają podobne znaczenia, okolicznik *с трудом* w konstrukcjach z tymi czasownikami nie jest możliwy:

(52) *мчатся с трудом

(53) *неслись с трудом

Koncepcja Karolaka bazuje na relacyjnym rozumieniu semantyki. Choć w tym wypadku punktem wyjściowym także jest znaczenie leksykalne czasownika, jednak

³¹ Tekst oryginału, „В процессе поиска общих правил, на которые была нацелена книга, обнаружилось слишком много исключений. [...] Каждый раз – вопреки общей стратегии книги – обращается внимание на «штучность» такого рода различий, на новые и новые факты, противоречащие непосредственной, буквальной, системной связи синтаксиса и семантики”.

³² Tekst oryginału, „Описание значений синтаксиса не решает всех проблем семантики”.

za główny przedmiot analizy uznaje się typizowaną strukturę sytuacji referencyjnej, w której relacja wiążąca (czyli predykat) odpowiada znaczeniu czasownika:

Polski czasownik *dotknąć* i bułgarski czasownik *zacezna* (w znaczeniu ‘urazić, skrzywdzić’) mają strukturę semantyczną: ‘za przyczyną kogoś (x-a) zdarzyło się | stało się coś, co spowodowało, że ktoś (y) czuje urazę, przykrość, ból, niesprawiedliwość lub tp.’ Treść ‘spowodowało, że czuje urazę itd.’ zawarta jest w czasowniku, natomiast pozostałe jej składniki znajdują się (i powinny zostać umieszczone w opisie) w jego otoczeniu uzupełniającym. A zatem pojęcie przyporządkowane czasownikowi polsk. *dotknąć*, bułg. *zacezna* wymaga jednego argumentu nieprzedmiotowego (propozycjonalnego) *p* (ktoś zrobił coś komuś), implikowanego przez inkorporowane w tymże czasowniku pojęcie spowodowania, i jednego argumentu przedmiotowego *y*, implikowanego z kolei przez inkorporowane w nim pojęcie odczucia urazy, przykrości itd. (Karolak 2002a).

Jak widać, Karolak przywiązuje dużą wagę do tego, aby struktura propozycjonalno-semantyczna była zgodna z definicją znaczenia leksykalnego. Należy przyznać, że założenie takie – z jednej strony – nie daje możliwości ujęcia konstrukcji językowych z udziałem elementów niekonotowanych (są one traktowane jako przyłączone, adiunktywne i znajdujące się poza zakresem eksplikacji modelowych), jednak – z drugiej strony – daje to możliwość systemowego zaprezentowania relacji między semantyką a składnią na poziomie informacji, bezpośrednio implikowanej przez znaczenie leksykalne jednostek relacyjnych. Informacja ta determinuje ramową strukturę gramatyczną fraz (jako swego rodzaju matrycę syntaktyczną). Model PSSS pod tym względem jest podobny do innych wersji składni funkcjonalnej, S. Dika czy R. D. van Valina. W książce van Valina możemy przeczytać: „Czasownik (czy inny wyraz w pozycji niezależnej) może występować tylko w takim środowisku syntaktycznym, które jest zgodne z jego ramą subkategoryzacyjną” (2001, 158)³³.

Tak więc znaczenie leksykalne czasownika *obudzić* można przedstawić następująco:

[coś ODDZIAŁUJE na kogoś W TAKI SPOSÓB, ŻE KTOŚ PRZESTAJE SPAĆ]

Wielkimi literami wyodrębniono definiens, tzn. tę część znaczenia leksykalnego, która wskazuje na właściwe pojęcie leksykalne (tzn. na informację „zawartą” według Karolaka), natomiast elementy nieokreślone [coś] i [na kogoś] wskazują na sytuacyjne uzupełnienia relacji. Znajduje to wyraz w schemacie propozycjonalnym $P(p, y)$, gdzie P – symbol predykatu, p – symbol argumentu propozycjonalnego (coś, jakieś zdarzenie), y – symbol argumentu przedmiotowego (na kogoś), por.

³³ Tekst oryginału, „A verb (or other lexical head) can only occur in a syntactic environment which matches its subcategorization frame”.

(54) Obudziło mnie to, że komar na mnie siedział³⁴.

P	y	p
V _p	N _y	S _p

Schemat propozycjonalny, jak widać, otrzymuje w zdaniu (54) stosowną reprezentację na poziomie formalno-gramatycznym. Odpowiedniość ta może być jednak większa lub mniejsza: znaczenie czasownika określa status konotowanych komplementów, lecz nie determinuje poszczególnych postaci gramatycznych. Model PSSS (zgodnie z zasadą onomazjologiczną) pozwala na systemowe przyporządkowanie poszczególnych aktantów odpowiednim pozycjom w strukturze predykatowo-argumentowej i scharakteryzowanie stopnia ich odpowiedniości (czyli izosemiczności), por.

(55) Obudziło mnie ugryzienie komara.

P	y	p
V _p	N _y	NV

(56) Obudził mnie komar.

P	y	p
V _p	N _y	N _{ap} Ø _p

(57) Obudził mnie tata swoim barytonem.

P	y	p		
V _p	N _y	N _{ap}	NP	Ø _p

Niezgodność struktury morfosyntaktycznej ze schematem propozycji w koncepcji PSSS tłumaczy się tym, że w mowie zachodzą procesy modyfikacyjne, np. implikacja argumentu propozycjonalnego w zdaniach typu (56) czy rozszczepienie tego argumentu w zdaniach typu (57). Jak widzimy, w modelu PSSS składnia jednocześnie zależy i nie zależy od semantyki: z jednej strony, matryca zdaniowa (schemat eksplicytacji) jest ufundowana na schemacie propozycji (jest uwarunkowana ramą subkategoryzacyjną, według van Valina); z drugiej zaś, zarówno znaczenie leksykalne czasownika, jak i odpowiednia struktura propozycjonalno-semantyczna dopuszczają swego rodzaju dyspersję w zakresie formalnej reprezentacji uzupełnień, które tworzą klasę walencyjną.

Koncepcja MSS rozwiązuje ten problem inaczej. Pokażemy to na przykładzie czasownika *bydumь* w *Słowniku aktywnym* (Apresjan 2014a, 371). Wyodrębniono m.in. dwa znaczenia tego wyrazu:

³⁴ Zdanie z forum internetowego, <https://joemonster.org/search.php?q=Macho&pageID=40> (dostęp: 10.10.2021).

будить 1.1

ЗНАЧЕНИЕ: A1 будит A2 путем A3 'Имея цель сделать так, чтобы человек A2 проснулся, человек A1 делает A3, и A3 является причиной того, что человек A2 просыпается'

будить 1.2.

ЗНАЧЕНИЕ: A1 будит A2 'Фактор A1 является причиной того, что существо A2 просыпается'

Obydwa znaczenia są ilustrowane następującymi zdaniami:

(58) Меня разбудил щенок.

(59) Вой ветра разбудил нас среди ночи.

Po pierwsze, jest wręcz kuriozalne, że w ilustracji (58) jako A1 występuje *щенок*, choć w definicji ta funkcja przysługuje człowiekowi ('человек A1 делает ...'). Po drugie, nie można zaakceptować twierdzenia, że każde budzenie (w wypadku *будить 1.1*) ma charakter celowy, jak w konstrukcji *будить кашлем*, którą znajdujemy w haśle słownikowym:

(60) Он всегда будил меня своим кашлем.

To samo zresztą dotyczy zdania (58): efekt budzenia się mógł nastąpić niezależnie od intencji szczeniaka, lecz na skutek szczekania jako przyczyny. Po trzecie, definicja znaczenia w *Słowniku* ('Существо A1 делает A3, из-за чего существо A2 просыпается') wyraźnie wskazuje na to, że przyczyną budzenia się jest sytuacja – aktanty A1 i A3 wskazują na elementy tej (kauzatywnej) sytuacji, więc A3 nie może być uznany za aktant, bezpośrednio zależny od czasownika *будить*. W zdaniu (58) przyczyną budzenia się jest to, że czekał szczeniak, a w zdaniu (60) to, że ktoś obecny kaszlał. Z tego widać, że czasownik *будить* funkcjonuje w tych zdaniach jako predykat dwuargumentowy (nie trzyargumentowy), a jego znaczenie odpowiada definicji *budzić* w *Wielkim słowniku języka polskiego*: 'przerywać sen, powodować, że ktoś się budzi'. Czasownikowi temu przysługuje schemat propozycjonalny $P(p, y)$, a pierwszy argument może zostać wyrażony w izosemicznej formie zdania zależnego, choć *Słownik aktywny* nie przytacza takich ilustracji, zob. (przykłady z internetu):

(61) Его разбудило то, что под одеялом стало слишком жарко.

(62) Помню, что пару раз меня будило то, что ты бормотал во сне.

(63) Меня ночами будило то, что большая напольная ваза в спальне двигалась.

(64) Утром меня разбудило то, что кто-то лизал мою шею.

Modelowanie struktury syntaktycznej w modelu MSS w dużym stopniu jest oparte na materialnej postaci konstrukcji językowej i występujących w niej wykładnikach leksykalno-gramatycznych. Tym można tłumaczyć, że obecność syntaktemu w narzędniku w modelu rządu czasownika *видеть* (*видеть левым глазом, боковым зрением*) czy w modelu rządu czasownika *будить* (*будить кашлем*) – ale przykłady takie można mnożyć – stanowi podstawę do wyodrębnienia odpowiednich elementów nie tylko w strukturze powierzchniowej konstrukcji, lecz także w strukturze definicji semantycznej. Gdyby opierać się na strukturze pojęcia leksykalnego, nasuwa się interpretacja alternatywna, w której jeden z argumentów ma status propozycjonalny: w wypadku *widzieć* chodzi o sytuację, gdy podmiot spostrzega wzrokiem jakieś wydarzenie, proces lub stan rzeczy, a w wypadku *budzić* – o sytuację, gdy jakieś zajście przerywa czyjś sen. Obecność w strukturze powierzchniowej grup nominalnych w narzędniku tłumaczy się tym, że zachodzi rozszczepienie predykatu lub rozszczepienie argumentu propozycjonalnego.

Zastosowanie do dekompozycji znaczenia jednostek leksykalnych przyjętych w MSS i PSSS aparatów konceptualno-metodologicznych daje odmienne rezultaty nie tylko w kwestii własności kombinatorycznych tych jednostek, lecz także w wytyczaniu ich zakresów znaczeniowych i, co się z tym wiąże, podejmowaniu decyzji o poli- lub monosemantyczności opisywanych leksemów (o tym zob. punkt 5). Na wynik tej decyzji zasadniczy wpływ ma interpretacja różnic morfosyntaktycznych. Publikacje MSS wykazują tendencję do odchodzenia od wyjściowego, onomazjologicznego kierunku analizy na rzecz perspektywy semazjologicznej (od formy do treści)³⁵, co, przy dokonywaniu bezpośredniej symetrycznej projekcji faktów natury powierzchniowej na strukturę pojęcia leksykalnego, prowadzi albo do heterogeniczności fundujących tę strukturę pojęć relacyjnych (chodzi o wątpliwą dyzjunkcję w definicji znaczeń), albo do mnożenia bytów semantycznych w postaci licznych wariantów znaczeniowych hasłowej jednostki leksykalnej.

³⁵ Ujęcie semazjologiczne (i w pewnym sensie uzualistyczne) można upatrywać także w tym, że za podstawowe formy syntaktyczne w modelu rządu są uznawane takie, które mają najbardziej frekwencyjny charakter, np. *гневаются на S_{Acc}* (a nie *гневаются на то, что* ПРЕДЛ.). W modelu rządu w pierwszej kolejności uwzględnia się kultywowanie konstrukcji w uzusie, czyli aspekt fenomenologiczny reprezentacji językowej, a nie jej status ze względu na zgodność z typem wyrażanego pojęcia. Mimo deklaracji, że „opis znaczeń syntaktycznych nie rozwiązuje wszystkich problemów semantyki” (Apresjan 1967, 32), praktyka wykazuje, że to kryterium syntaktyczne (szerzej – kombinatoryczne) w modelu MSS w dużym stopniu decyduje o wyodrębnieniu znaczeń polisemantów.

5. (In)warianty semantyczne: wersje i kontr(o)wersje

Kolejny problem dotyczy kwestii polisemii. Badacze MSS zakładają, że różnice znaczeniowe jednostek znajdują wyraz w zakresie ich kombinatoryki – dotyczy to także różnych znaczeń jednostki polisemicznej. O zróżnicowaniu semantycznym decydują tzw. konteksty diagnostyczne, czyli charakterystyczne dla danej jednostki konstrukcje i kolokacje. Tak więc Apresjan (2005, 19) pisze o dwóch znaczeniach rosyjskiego czasownika *хотеть*: ‘mieć chęć, ochotę’ oraz ‘mieć zamiar’³⁶. Na dowód tej różnicy badacz przytacza odmienne konteksty diagnostyczne. W pierwszym znaczeniu czasownik występuje w konstrukcjach z modyfikatorami stopnia i miary (*очень, безумно, как хотел*), w kontekście czasowników stanowych (*хотят верить*), a także pod warunkiem różnicy subiektów chęci i czynności (*Хочешь, валенки сниму*). Drugie znaczenie realizuje się w kontekście czasowników dokonanych ze znaczeniem czynności (*хотела убить*), w kontekście niektórych partykuł (*Он хотел было выключить радио*), a także w kontekście modyfikatorów czasowych (*Я только что хотел сообщить вам, что...*).

Odwołanie się do kontekstów diagnostycznych, jak się wydaje, tylko częściowo rozwiązuje problem delimitacji znaczeń. Jest tak dlatego, że dwuznaczność wyrazu występuje w tym samych kontekstach. Na przykład wyrażenie

(65) хотел поехать

można zinterpretować na dwa sposoby:

(66) имел желание, мечтал поехать (понимая, что это невозможно)

(67) намеревался, собирался, планировал поехать (в определенное время)³⁷.

Aby uniknąć dowolności w kwestii interpretacji polisemantów, Apresjan zaproponował test dystrybucyjny, polegający na wykorzystaniu konstrukcji współrzędnej. Polega on na tym, że na tożsamość semantyczną różnych użycí jednostki leksykalnej wskazuje ich kompatybilność (ros. *совместимость*) z jednostką trzecią w obrębie tej samej konstrukcji (1995, 186; zob. też: Uryson 2003, 173).

(68) Иван сорвал яблоко и грушу.

(69) *Иван сорвал розу и партийное собрание.

Test dystrybucyjny, mimo że rozgraniczenie konstrukcji akceptowalnych i nieakceptowalnych nie zawsze jest łatwe do przeprowadzenia, stanowi bardzo pomocne

³⁶ W polskiej praktyce leksykograficznej (por. np. *Uniwersalny słownik języka polskiego*) traktuje się w obrębie jednego znaczenia czasownika *chcieć*.

³⁷ Przy tym forma diatezy pochodnej *хотелось поехать* wskazuje tylko na pierwsze znaczenie.

narzędzie w analizach lingwistycznych, także w zakresie semantyki gramatycznej. Jednakże i on ma swoje ograniczenia. Na przykład dotyczy to interpretacji zdań z czasownikiem *хотеть*, w których jednocześnie występują dwa kolokaty: czasownik stanowy i czasownik czynnościowy, por. (przykłady z NKJR):

- (70) Я хочу *иметь* свою семью и *родить* своих детей.
- (71) Вы в большинстве, хотите *сидеть* на печи и *кушать* калачи.
- (72) Я хочу *быть*, как все, и *заплатить* полную стоимость.
- (73) Она хочет *жить* в родном доме и *сделать* его больше, выше, просторней.
- (74) Каждый хотел *видеть* в последний раз и *проститься* с отъезжавшим гостем.

Podobne konstrukcje występują w języku polskim:

- (75) [...] Które wszystko chce *wiedzieć, poznać i zrobić*. (Paweł Zelwan)
- (76) Pep Guardiola chciał *mieć* go w Bayernie i *zrobić* z niego najlepszego piłkarza na świecie.
- (77) Każdy chciał *czuć się* przydatny i *robić* coś ważnego. (Tomasz Konatkowski)
- (78) Nie chciał *żyć* w takim świecie i *wychowywać* w nim córki. (Jacek Żakowski)

Powstaje dylemat: czy uznać, że np. w zdaniu (70) kobieta jednocześnie ma chęć posiadania rodziny i ma zamiar urodzenia dzieci, a więc uznać też możliwość występowania jednostki leksykalnej jednocześnie w dwóch różnych znaczeniach, czy zgodzić się na szerszą interpretację semantyczną czasownika, która by łączyła w sobie wszystkie konteksty diagnostyczne.

Koncepcja PSSS stroni od zbyt dużej dyferencjacji znaczeń leksykalnych. Obowiązuje zasada, zgodnie z którą konstrukcje syntaktyczne są traktowane jako reprezentacje tej samej jednostki relacyjnej (predykatywnej), o ile występujące w nich alternatywne formy syntaktyczne są możliwe do zinterpretowania jako następstwo modyfikacji powierzchniowych i nie wiążą się ze zmianą eksplikacji znaczenia czasownika matrycowego. Na przykład czasownik *widzieć* występuje w podstawowym znaczeniu perceptywnym i wtórnym znaczeniu mentalnym (‘uświadamiać’) – w obu wypadkach realizuje się propozycja z predykatem dwumiejscowym $P(x, q)$, por.

- (79) Aurelia widziała, że babcia patrzy sobie w okno.
- (80) Aurelia widziała, że ludzie traktują pandemię na serio.

Różnica obu użyczeń czasownika polega m.in. na tym, że tylko w pierwszym znaczeniu możliwe jest wypełnienie pozycji argumentu propozycjonalnego rzeczownikiem lub grupą nominalną:

- (81) Aurelia widziała babcię (która patrzyła sobie w okno).

Możliwa jest także alternatywna forma drugiego zdania:

(82) Aurelia widziała ludzi (którzy traktowali pandemię na serio).

ale pod warunkiem, że czasownik będzie interpretowany w znaczeniu perceptywnym: ‘Alicja postrzegała wzrokiem ludzi ...’.

Polisemia czasowników w modelu PSSS jest uznawana w zasadniczo mniejszym zakresie (zob. Kiklewicz 2015, 44 i n.). Jeśli za *Wielkim słownikiem języka polskiego* przyjąć, że czasownikowi *chcieć* odpowiada definicja ‘czuć potrzebę, aby coś mieć, robić lub aby coś się stało’, interpretacja taka będzie obejmowała obydwie wymienione przez Apresjana znaczenia (‘mieć chęć’ i ‘mieć zamiar’), a jeśli w poszczególnych konstrukcjach zachodzi konkretyzacja semantyczna, tłumaczy się ją wpływem kontekstu, a poza tym przyjmuje się, że wyspecyfikowana interpretacja semantyczna przysługuje całej konstrukcji (powstaje na skutek konfiguracji sensów) i nie dotyczy znaczenia czasownika matrycowego. Za przykład mogą posłużyć polskie zdania:

(83) Chcę (kiedys) skoczyć ze spadochronem.

(84) Choć raz chcę skoczyć ze spadochronem.

(85) Biegam, wspinam się, chcę skoczyć ze spadochronem.

(86) – Chcę skoczyć ze spadochronem – powiedziała pewnego dnia.

Przy braku szerszego kontekstu nie można rozstrzygnąć, czy wyraża się w nich nieobowiązującą chęć, marzenie, aspirację, czy zdeterminowany zamiar wykonania akcji. Wobec tego można wnioskować: skoro istnieją konteksty, w których poszczególne odmianki znaczeniowe nie są formalnie zamarkowane, należy je uznać za kontekstowo uwarunkowane charakterystyki całej konstrukcji – nie stanowią one właściwości dystynktywnych różnych znaczeń czasownika, gdyż nie wynikają z opozycji użyć semantycznych czasownika, lecz z opozycji konstrukcji, przy uwzględnieniu całego zespołu możliwych modyfikatorów.

Odmienność dwóch koncepcji można pokazać też na przykładzie czasownika ros. *понимать*, polsk. *rozumieć*. I. I. Jomdin (2003; 2006a) rozróżnia dziewięć znaczeń tego wyrazu. Tak więc w zdaniach:

(87) Понимаю, что ты прав.

(88) Она плохо понимает по-немецки.

realizują się znaczenia: 1.1 ‘uświadamiać sobie fakt’ – w pierwszym i 1.3 ‘władca językiem’ – w drugim. Jomdin wyjaśnia, że w obu wypadkach nie tylko różni się informacja semantyczna, lecz także różnią się syntagmatyczne warunki użycia wyrazu, a więc różnica znaczeń przekłada się na różnicę ich charakterystyk kombinatorycznych. Przytaczane przez Jomdina argumenty są następujące:

1) czasownik w tych znaczeniach ma różne modele rządu; 2) każdemu znaczeniu czasownika są przyporządkowane różne charakterystyki aspektowe: w drugim znaczeniu czasownik jest używany tylko w formie niedokonanej; 3) różni łączliwość leksykalna; 4) różnią się synonimy; 5) odmienne są właściwości derywacyjne: tylko od pierwszego czasownika jest tworzony rzeczownik abstrakcyjny *понимание*. Mimo tak licznych argumentów istnieje też możliwość alternatywnej interpretacji. Po pierwsze, nic nie stoi na przeszkodzie, aby w zdaniach typu (88) upatrywać pierwsze znaczenie czasownika:

‘Человек А с помощью X-а (X – источник информации, способ или орган) начал знать или представлять Р, и это дает ему возможность знать или представлять возможное развитие событий, связанных с Р’.

Na taką możliwość wskazuje następująca transformacja:

(89) Он плохо понимает то | смысл того, что ему говорят, когда говорят по-немецки.

Innymi słowy, nic nie stoi na przeszkodzie, aby traktować przysłówek *по-немецки* jako element innej propozycji niż ta, w której (jako członek konstytutywny) występuje predykat *понимать*.

Po drugie, można mieć wątpliwość, o jaki rodzaj władania językiem niemieckim chodzi w zdaniu (88) – na pewno nie chodzi o umiejętność mówienia. Zdania:

(90) Прошло уже довольно времени, и я не только понимал по-турецки, но и сам мог слегка говорить с местными жителями (Михаил Кузмин).

(91) Елена многое понимает по-русски, но сказать может далеко не все³⁸.

wyraźnie wykazują, że konstrukcja z czasownikiem *понимать* dotyczy określonego rodzaju władania językiem – rozumienia tekstów w języku obcym.

Po trzecie, w zdaniach (91), (92) i (93) czasownik *понимать* 1.3 występuje w związku rządu:

(92) Он понимал по-немецки почти всё и даже кое-что говорил (И. Акимов).
понимал → всё

(93) Следовательно ни слова не понимал по-венгерски (А Солженицын).
не понимал → ни слова

³⁸ Przykład z pracy: Jomdin 2006a, 547.

Jeśli czasownik rzeczywiście wyraża znaczenie ‘władać językiem’, obecność takiego uzupełnienia nie jest wytłumaczalna: ani czasownik *władać*, ani wyrażenie zwarte *władać językiem* nie przewiduje takiej tego rodzaju uzupełnienia.

Po czwarte, wbrew twierdzeniu Jomdina, czasownik w wyrażeniach typu *понимать по-немецки* może występować także w formie dokonanej:

(94) Тогда он предложил мне рапорт, написанный на французском языке. Я понял и по-французски.

W (94) czasownik w formie dokonanej *понял* nie oznacza władania językiem, lecz zrozumienie treści, wyrażonej w języku francuskim. W modelu PSSS (zob. Kiklewicz 2015, 44 i n.) wszystkie przytoczone powyżej zdania realizują to samo znaczenie czasownika, podczas gdy różnice poszczególnych konstrukcji mają charakter syntaktyczny, kompozycyjny i zasadniczo „powierzchniowy”.

Należy też zaznaczyć, że konstrukcje typu *понимает по-немецки* są dwuznaczne, por.

(95) Продолжайте говорить – я понимаю по-русски.

(96) Персонал приветливый и даже понимает по-русски.

W pierwszym zdaniu czasownik występuje w znaczeniu podstawowym ‘zdawać sobie sprawę z czegoś, uświadamiać sobie coś, przypisywać czemuś określone znaczenie’, podczas gdy składnik przysłówkowy stanowi efekt implicytacji argumentu propozycjonalnego (‘sens tego, co się mówi | wypowiada w języku francuskim’). W takich zdaniach akcent frazowy pada na czasownik. Jeśli zaś akcent pada na przysłówek, jak jest to w zdaniu (94), wówczas konstrukcja ma inne znaczenie: ‘biernie władać językiem (rosyjskim)’, ale znaczenie to przysługuje całej konstrukcji. W takim użyciu wyrażenia typu *понимать по-немецки* mają pod względem semantycznym charakter zwarty i należy je traktować jako powiązane ze schematem frazowym [*понимать по- ... ски | цки*]³⁹.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden ważny szczegół. W definicji *понимать* 1.1 występują trzy uzupełnienia predykatu (*A, X, P*):

Понимать 1.1 ‘осознавать факт’. А из X-а <по X-у, X-ом> понял P [Из его слов <по его глазам, сердцем> я понял, что он ее любит] = ‘Человек А с помощью X-а (X – источник информации, способ или орган) начал знать или представлять P, и это дает ему возможность знать или представлять возможное развитие событий, связанных с P’. Ср. *Из разговоров моего старика со старухой я понял, что Сандро собирается покупать дом* (Ф. Искандер, Сандро из Чегема) (Jomdin 2015, 4).

³⁹ W terminologii niemieckiej *Phraseoschema* (zob. Eismann 1999, 344), w terminologii rosyjskiej *фразеосхема* (Šmelev 1977, 237; Melikjan 2014, 161).

Status elementu X jest tu niezupełnie jasny. Rozumienie, wyobrażanie sobie, uświadomienie sobie realizuje się w umyśle, więc umysł nie stanowi źródła informacji ani narzędzia czynności mentalnej – jest to element organiczny pojęcia leksykalnego, a nie jego uzupełnienie sytuacyjne. Proces rozumienia nie zakłada w ogóle żadnego zewnętrznego źródła ani sposobu, choć oczywiście może zostać uwarunkowany pewnym zdarzeniem czy stanem rzeczy. Wobec tego element X w definicji jest zbyt czysty, a co do jego wykładnika w strukturze zdaniowej (*из разговоров старика со старухой*), można go potraktować na dwa sposoby: po pierwsze, można uważać, że ta grupa nominalna wskazuje na część informacji, zawartej w argumencie propozycjonalnym – chodzi o przedmiot refleksji mentalnej. Przy takiej interpretacji argument propozycjonalny zostaje zrealizowany w postaci rozszczipionej:

(97) Из разговоров я понял, что Сандро собирается покупать дом.

$$\begin{array}{ccc} NV_q & N_x & V_p \\ \text{‘Я понял, что разговор старика со старухой был о том, что Сандро собирает} & & S_q \\ \text{ся покупать дом} \parallel \text{Я понял, что то, о чем говорили старик со старухой, касалось того, что Сандро собирается покупать дом’} \end{array}$$

Po drugie (ta interpretacja wydaje się nam bardziej stosowna), grupę nominalną *из разговоров старика со старухой* można potraktować jako uzupełnienie adiunktywne, niekonotowane przez czasownik matrycowy. Przy takim rozumieniu treść zdania można przedstawić za pomocą transformacji:

(98) Я понял, что Сандро собирается покупать дом. Это стало возможным благодаря тому | в связи с тем, что я слышал разговоры старика со старухой | что я слышал, как старик разговаривает со старухой.

Różnica interpretacji czasowników *rozumieć*, *понимать*, a także wielu innych czasowników wieloznacznych polega na tym, że w modelu MSS przywiązuje się większą wagę do kryterium powierzchniowo-kombinatorycznego, dlatego charakterystyki dystrybucyjne jednostek w większym stopniu przekładają się na delimitację i zawartość znaczeń – można w tym upatrywać elementy ujęcia semazjologicznego (od formy do treści). Model PSSS bardziej konsekwentnie trzyma się zasady onomazjologicznej (od treści do formy), dlatego kryterium pojęciowe (inwariantne znaczenie leksykalne, inwariantny schemat propozycjonalny) służy za punkt odniesienia przy interpretacji alternatywnych form syntaktycznych. Zakłada się też większą wariantywność w obrębie klasy walencyjnej, przyporządkowanej tej samej jednostce leksykalnej.

6. Konkluzje

Nie jest możliwe w granicach, narzuconych rozmiarami artykułu, w sposób wyczerpujący dokonać prezentacji, która by w pełni ukazywała poziom merytoryczny dorobku obydwu szkół: zarówno MSS, jak i PSSS. Naszym zamiarem było zestawienie dwóch modeli lingwistycznych, które mimo wspólnej bazy teoretycznej proponują odmienne instrumentaria i odmienne sposoby opisu faktów językowych, dotyczących korelacji charakterystyk semantycznych i kombinatorycznych jednostek leksykalnych. Dyskusja nad tym zagadnieniem jest niezbędna, aby doskonalić podłoże teoretyczno-metodologiczne, jak również aparat lingwistyczny dalszych, idących w tym kierunku eksploracji. Trudno w tej sytuacji przewidywać możliwości integracji obu modeli. Dla lingwistyki w dobie ponowoczesności jest charakterystyczny wielogłos konceptualny, który ma tendencję do przeradzania się w chaos interpretacyjny, a tzw. ujęcia holistyczne badanych fenomenów bywają niepożądanym w nauce pójściem na skróty ścieżkami eklektycznych rozwiązań. Dlatego integracja „za wszelką cenę” nie wchodzi tu w rachubę, wystarczy jednak, że reprezentujący różne formacje badacze zauważą i na swój sposób skonfigurują korzyści, które daje każda koncepcja, tak by zweryfikować, ulepszyć stosowane procedury eksplikacyjne, a w szerszej perspektywie dążyć do udoskonalenia modelu lingwistycznego z uwzględnieniem nowoczesnych narzędzi badawczych.

Bibliografia

- ANDERSON, J. R. (2000), *Kognitive Psychologie*. Heidelberg Berlin.
- APRESJAN, J. D. (1967), *Eksperimental'noje issledowanije semantiki russkogo glagola*. Moskva.
- APRESJAN, J. D. (1994), O jazyke tolkowanij i semantičeskich primitivach. In: *Izvestija RAN. Serija Literatura i jazyk*. 53 (4), 27-40.
- APRESJAN, J. D. (2005), O Moskovskoj semantičeskoj škole. In: *Voprosy jazykoznanija*. 1, 1-28.
- APRESJAN, J. D. (2010) (red.), *Teoretičeskie problemy russkogo sintaksisa. Vzaimodejstvie grammatiki i slovarja*. Moskva.
- APRESJAN, J. D. (red.) (2014a), *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka. A-B*. Moskva.
- APRESJAN, J. D. (red.) (2014b), *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka. V-G*. Moskva.
- APRESJAN, J. D. (red.) 2017. *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka. D-Z*. Moskva.
- APRESJAN, J. D. | BABICKIJ, K. M. (1966), *Raboty LMP MGPIIJ po semantike*. In: *Computational Linguistics*. 5, 1-18.
- APRESJAN, J. D. | BOGUSLAVSKIJ, I. M. (1989), *Lingvističeskoe obespečenie sistemy ETAP-2*. Moskva.
- APRESJAN, J. D. | JOMDIN, L. L. (1989), *Konstrukcii tipa negde spat': sitaksis, semantika, leksikografija*. In: *Semiotika i informatika*. 29, 34-92
- AWDIEJEW, A. | HABRAJSKA, G. (2004), *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*. T. 1. Łask.
- BANASIAK, J. (2010), *Wbudowane pozycje argumentowe a intensjonalna zupełność propozycji*. W: *Slavia Meridionalis*. 10, 13-22.
- BANASIAK, J. (2019), *The Polish School of Semantic Grammar (Polish Semantic Grammar Circle)*. In: *Terminologichnyi visnik*. 5, 130-139.

- BENDIX, E. H. (1971), The Data of Semantic Description. In: Steinberg, D. D. | Jakobovits, L. A. (eds.), *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge, 393-409.
- BIERWISCH, M. (Hrsg.) (1980), *Psychologische Effekte sprachlicher Strukturkomponenten*. München.
- BOGUSŁAWSKI, A. (2011), Reflections on Wierzbicka's explications & related essays. Warszawa.
- BOJAR, B. (1975), Polskie czasowniki z wbudowanym argumentem. W: *Polonica*. I, 167-185.
- BOL'ŠAKOV, I. A. | GEL'BUKH, A. F. (2000), Model' smysl – tekst: tridcat' let spustja. In: *International Forum on Information and Documentation 1*. <https://www.gelbukh.com/CV/Publications/2000/Forum-MTM-rus.htm>.
- BONDARKO, A. V. (1984), *Funkcional'naja grammatika*. Leningrad.
- BRESNAN, J. | ASUDEH, A. | TOIVONEN, I. et al. (2016), *Lexical-functional Syntax*. Hoboken.
- CHRISTMANN, U. (1989), *Modelle der Textverarbeitung. Textverarbeitung als Textverstehen*. Münster.
- DIK, S. C. (1997), *The Theory of Functional Grammar*. Berlin | New York.
- DOBACZEWSKI, A. (2002), *Zjawiska percepcji wzrokowej. Studium semantyczne*. Wrocław.
- EISMANN, W. (1999), *Phraseologie*. In: Jachnow, H. (Hrsg.), *Handbuch der sprachwissenschaftlichen Russistik und ihrer Grenzdisziplinen*. Wiesbaden, 321-366.
- FOLEY, W. A. | VALIN, R. D. van (1984), *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge etc.
- GUO, L. (2018), Scientific Ideas of Moscow Semantic School in China: Borrowing, Adoption and Transformation. In: *Nauchnyi dialog*. 12, 47-63.
- HOLMES, V. | STOWE, L. | CUPPLES, L. (1989), Lexical Expectations in Parsing Complement-Verb Sentences. In: *Journal of Memory and Language*. 28, 668-689.
- JOMDIN, L. L. (2003), *Semantika ponimaniya: leksikografičeskij portret glagola ponimat'* In: *Trudy meždunarodnoj konferencii "Dialog" 2003*. <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Iomdin.pdf>.
- JOMDIN L. L. (2006a), *Jazykovaja model' ponimaniya*. In: Apresjan, J. D. (red.), *Jazykovaja kartina mira i sistemnaja leksikografija*. Moskva, 517-560.
- JOMDIN, L. L. (2006b), *Mnogoznačnye sintaksičeskie frazemy: meždju leksikoj i sintaksisom*. In: *Komp'juternaja lingvistika i intellektual'nye tehnologii*. *Trudy meždunarodnoj konferencii "Dialog" 2006*. Moskva, 202-206.
- JOMDIN, L. L. (2008), *V glubinach mikrosintaksisa: odin leksičeskij klass sintaksičeskich frazem*. In: *Trudy meždunarodnoj konferencii "Dialog" 2008*. Moskva. <https://www.dialog-21.ru/media/1748/27.pdf>.
- KAROLAK, S. (1984), *Składnia wyrażen' predykatywnych*. W: Topolińska, Z. (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa, 11-212.
- KAROLAK, S. (2001), *Od semantyki do gramatyki*. Warszawa | Kraków.
- KAROLAK, S. (2002a), *Instrukcja dla zespołów narodowych realizujących projekt „Składnia porównawcza języków słowiańskich II połowy XX wieku” [maszynopis]*.
- KAROLAK, S. (2002b), *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa.
- KEMPSON, R. | MEYER-VIOL, W. | GABBAY, D. M. (2001), *Dynamic Syntax. The Flow of Language Understanding*. Oxford | Malden.
- KIKLEWICZ, A. (2014), *Nowe gatunki – nowa składnia? Realizacja podstawowych struktur zdaniowych w tekstach forów internetowych (na przykładzie zdań z verba cogitandi)* In: Scheller-Boltz, D. (Hrsg.), *Die polnische Sprache – 25 Jahre nach der Wende*. Hildesheim | Zürich | New York, 285-310.
- KIKLEWICZ, A. (2015), *Sintaksičeskaja informacija v leksikografičeskom opisaniu slova (na materiale mental'nych glagolov)*. In: Kamalova, A. A. (red.), *Russkaja leksikografija včera, segodnja, zavtra*. Olsztyn, 33-57.
- KIKLEWICZ, A. (2021), *Bessojuznyj sentencjal'nyj aktant v svete eksplikativnogo sintaksisa*. In: *Slavia*. 90 (2), 220-239.
- KIKLEWICZ, A. | KORYTKOWSKA, M. (red.) (2010), *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski*. Olsztyn.

- KIKLEWICZ, A. | KORYTKOWSKA, M. | MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA, J. et al. (2019a), Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi). Część I. (Seria Prace Slawistyczne. Slavica, t. 145). Warszawa. <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/1087/>.
- KIKLEWICZ, A. | KORYTKOWSKA, M. | MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA, J. et al. (2019b), Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi). Część II.1. Verba Cogitandi. (Seria Prace Slawistyczne. Slavica, t. 145). Warszawa. <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/1087/>
- KIKLEWICZ, A. | KORYTKOWSKA, M. | MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA, J. et al. (2019c), Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi). Część II.2. Verba Sentiendi. (Seria Prace Slawistyczne. Slavica, t. 145). Warszawa. <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/1087/>.
- KINTSCH, W. (1974) The representation of meaning in memory. Hillsdale.
- KINTSCH, W. VAN DIJK, T. A. (1978), Toward a model of text comprehension and production. In: Psychological Review. 85, 363-394.
- KORYTKOWSKA, M. (1992), Typy pozycji predykatowo-argumentowych. Warszawa.
- KORYTKOWSKA, M. | MAŁDŹIJEWA, W. (2002), Od zdania złożonego do zdania pojedynczego (nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim). Toruń.
- LASKOWSKI, R. (2011), Kilka uwag o poststrukturalizmie (głos w dyskusji). W: Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. LXVII, 91-95.
- LEHMANN, C. (1988), Typology of clause linkage. In: Haiman, J. | Thomson, S. A. (eds.), Clause Combining in Grammar and Discourse. Amsterdam | Philadelphia, 181-225.
- MEL'ČUK, I. A. (1995), Russkij jazyk v modeli „smysl – tekst”. Moskva | Vena.
- MEL'ČUK, I. A. (1999), Opyt teorii lingwističeskich modelej „smysl – tekst”. Moskva.
- MEL'ČUK, I. A. | ŽOLKOVSKIJ, A. K. (1984), *Tolkovo-kombinatornyj slovar' sovremennogo russkogo jazyka*. Vien.
- MELIKIJAN, V. J. (2014), *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksičeskaja frazeologija*. Moskva.
- MERZLAKOVA, A. C. (2003), Typy semantičeskogo varirovanija prilagatel'nykh polja “vospirijatie”. Na materiale anglijskogo, russkogo i francuzskogo jazykov. Moskva.
- MICZKA, E. (2002), Kognitywne struktury sytuacyjne i informacyjne w interpretacji dyskursu. Katowice.
- MUSTAJOKI, A. (2006), Teorija funkcional'nogo sintaksisa. Ot semantičeskich struktur k jazykovym sredstvam. Moskva.
- NIKOLOVSKA, V. (2011), Polska semantička sintaksa. In: Prilozi na Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite. XXXVI (1-2), 235-254.
- NIKOLOVSKA, V. (2017), Semantikata na glagolot zaboravi i nejinite sintaksički projekcii. In: Knowledge. 16 (2), 809-816.
- PADUČEVA, E. V. (1975), Nekotorye problemy modelirovanija sootvetstvija meždu tekstem i smyslom v jazyke. In: Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija Literatury i Jazyka. 34 (6), 548-559.
- PADUČEVA, E. V. (2009), Stat'i raznych let. Moskva.
- PAPIERZ, M. (2013), Podstawowe struktury składniowe współczesnego języka słowackiego. Kraków.
- PARKES, A. P. (2002), Introduction to Language, Machines and Logic. Computable Languages, Abstract Machines and Formal Logic. London.
- Projekt (2009-2010), Aktivnyj slovar' russkogo jazyka kak osnovnoj tekst o njom. <https://www.academia.edu/8176058/>.
- PRZEPIÓRKOWSKI, A. (2015), Towards a linguistically-oriented textual entailment test-suite for Polish based on the semantic syntax approach. In: Cognitive Studies. 15, 177-191.
- RACHILINA, E. V. | PLUNGJAN, V. A. (2011), J. D. Apresjan kak teoretik grammatiki konstrukcij. In: Boguslavskij, I. | Iomdin, L. | Krysin, L. (red.), Slovo i jazyk. Sbornik statej k vos'midesjati-letiju akademika J. D. Apresjana. Moskva, 548-555.

- RAUCHE, G. A. (1974), *The Abdication of Philosophy = The Abdication of Man: A Critical Study of the Interdependence of Philosophy as Critical Theory and Man as a Free Individual*. The Hague.
- REVZIN, I. I. (1977), *Soveremennaja strukturalnaja lingvistika. Problemy i metody*. Moskva.
- RUDA, M. (2017), *On the syntax of missing objects. A study with special references to English, Polish and Hungarian*. Amsterdam.
- SUCHAROWSKI, W. (1996), *Sprache und Kognition. Neuere Perspektiven in der Sprachwissenschaft*. Opladen.
- SZUMSKA, D. (2006), *Przymiotnik jako przyłączone wyrażenie predykatywne. Analiza formalizacji struktur propozycjonalnych w warunkach predykcji niezdaniotwórczej*. Kraków.
- SZUMSKA, D. (2012), *Struktura (nie)obecna. Głos w dyskusji o metodzie poszukiwania znaczeń niewyrażonych*. W: *LingVaria*. VII (1), 37-45.
- SZUMSKA, D. (2017), *Struktura predykatowo-argumentowa jako narzędzie analizy tekstu: pro et contra*. W: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 52, 264-277.
- SZUMSKA, D. | OZGA, K. (2020), *Eksplicytacja: zjawisko → koncept → termin w perspektywie metodologii modelu składni propozycjonalnej*. *Lingwistyczny głos w dyskusji o uniwersaliach translatologicznych*. W: *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*. LXXVI, 409-423.
- ŠMELEV, D. N. (1977), *Sovremennyj russkij jazyk. Leksika*. Moskva.
- TOPOLIŃSKA, Z. (red.) (1984), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Część I. Składnia*. Warszawa.
- URYSON, E. V. (2003), *Problemy issledowanija jazykovej kartiny mira*. Moskva.
- VALIN, R. D. van. (2001), *An Introduction to Syntax*. Cambridge.
- WIERZBICKA, A. (1966), *Spór o metodę we współczesnym językoznawstwie*. W: *Kultura i Społeczeństwo*. 10, 135-160.
- WIERZBICKA, A. (1969), *Dociekania semantyczne*. Wrocław.
- WIERZBICKA, A. (1986), *Tolkovo-kombinatornyj slovar' sovremennogo russkogo jazyka by Igor' Mel'čuk, Aleksandr Žolkovskij (reviewed work)*. In: *Language*. 62 (3), 684-687.
- WILLIAMS, A. (2015), *Arguments in syntax and semantics*. Cambridge.
- ZOLOTOVA, G. A. (1988), *Sintaksičeskij slovar'*. *Repertuar elementarnych edinic russkogo jazyka*. Moskva.
- ŻMIGRODZKI, P. (2003), *Metalingwistyka jako krytyka idei i tekstów językoznawczych*. W: *Polonica*. XXII-XXIII, 5-17.
- ŻMIGRODZKI, P. (2006), *Metalingwistyka*. W: *Stalmaszczyk, P. (red.), Metodologie językoznawstwa. Podstawy teoretyczne*. Łódź, 57-73.